

Borkultúránk csúcspontja

A bor nemcsak a magyar gasztronómiának, de kultúránknak is fontos része, számos népdalunk, versünk megénekli. Borászati hagyományaink egészen a népvándorlás koráig nyúlnak vissza, de a Kárpát-medence területén is már évezredekkel ezelőtt termesztettek szőlőt. Sőt, Mád és Tállya környékén körülbelül 30 millió éves szőlőmaradványok kerültek elő, s az egyik összölő, a késő miocén Vitis tokajensis levelének lenyomatát is megtalálták Erdőbényén.

*A szőlőtelepekkel borított Badacsony Szigliget felől nézve – Badacsonyi borvidék
(Babinszki Edit felvétele)*

Hazánk területén az első szőlőművelésre, borászatra utaló régészeti leletek a keltákhoz kötődnek. A Dunántúl területén élő azali és boii törzsek már a rómaiak érkezése előtt is komoly borfogyasztók lehettek. Rodoszi Poszeidóniosz, görög filozófus, történetíró, földrajztudós, korának legismertebb polihisztorja a kelták földjén tett utazásának egyik leírásában így mutat be egy kelta vigadalmat: „*Körben isznak ugyanegy cserép vagy ércedényből, melyet a szolgák körbe hordoznak; egyszerre ugyan keveset, de annál gyakrabban. A gazdagok itáliai vagy galliai bort isznak tisztán vagy vízzel vegyítve.*” A rómaiaktól beszerzett különleges borokért akkortájt a kereskedők állatbőrökkel és élőállatokkal fizettek.

A Kárpát-medencében is akkor virágzott fel a szőlőművelés és a borkészítés tudománya, amikor megérkeztek a rómaiak, akik a meghódított területek mezőgazdasági kultúráit is fejlesztették. Pannónia tartományban számos borvidék alakult ki, ahol a helyi lakosság is elkezdett szőlőt termesztani. A rómaiak által hozott szőlőfajták és borászati technikák jelentős hatással voltak a későbbi magyar borászat fejlődésére is.

Egy Sophiane (a mai Pécs) közelében megtalált oltárkövön a termesztett szőlőfajtákra is történelmi utalás, mely szerint a római korban „csemegeszőlőt, gömbölyű aprószemű, erős lesbosi kecskecsöcsű és cabaliai borostyán levelű szőlőt” ismertek. Lucius Junius Moderatus Columel-

la, római mezőgazdász és író a tartományi szőlőknek több fajtáját is megemlíti kertészetről szóló, hexameterekben íródott könyvében: a támasz nélkül álló „rövid törzsű fácskákat” (arbuscula), „lugasokat” (canteriates), a támaszték-náddal körülvett „karikásokat” (characatas) és a „kúszó művelésű” szőlőket (strtorum).

Néhány évszázaddal később a honfoglaló magyarok is felfedezték, hogy a Kárpát-medence kitűnő szőlőtermő terület. Borászati tudásuk azonban jóval korábbra nyúlik, hiszen a keleti vándorló, illetve félnomád népek szakrális életében is komoly szerepe volt a bornak.

Ebből a korból származhat a nagyobb gazdasági, családi eseményeket lezáró áldomás, melyet ma is megiszunk, s a vérszerződés is ennek egyértelmű bizonyítéka. A honfoglalás előtt, a Levédiában tartózkodó magyarokról szóló leírásában Ibn Ruszta, perzsa földrajzi író krónikájában erről a következőket mondja: *„Midőn valakivel fogadást tettek, egy pohár bort hozattak, s ebbe karddal, vagy nyíllal véreket eresztvén megitták, nemcsak a fogadást tevők, hanem minden jelenlevők egyetemben. S ekkor mind a barátság, mind a fogadás szent és változhatatlan volt előttük. Sőt akik az ilyen vérral kevert borból ittak, egymást véreiknek tartották.”* Ibn Rusta volt az első, aki a magyarok munkaeszközei között már megemlítette a metszőkést is, ami azt bizonyítja, hogy őseink –valószínűleg – már évszázadokkal a honfoglalás előtt művelhettek szőlőt.

A középkor folyamán a borkészítés tovább fejlődött, és a különböző szerzetesrendek – például a bencések és a ciszterciek – fontos szerepet töltöttek be a borászat népszerűsítésében. A középkori Magyarországon azonban a bor nemcsak ital volt, hanem fontos kereskedelmi termék is, amelyet az ország határain túl is értékesítettek.

A XVI. századi török hódítás jelentős hatással volt hazánk borászatára is. Mivel a török uralkodás alatt a háborúk és a népességcsökkenés miatt mérséklődött a bor iránti kereslet, ezért sok szőlőültetvényt elhanyagoltak. A törökök azonban nem teljesen számolták fel a borászatot, sőt, bizonyos területeken – mint például Egerben – még nőtt is a helyi borok iránti kereslet.

Kilátás Balatonarácsról – Balatonfüred–Csopaki borvidék (Babinszki Edit felvétele)

A török uralom végét követően, a XVII. században megkezdődött a borászat újjáéledése. Az újra települő magyar lakosság felfedezte a régi szőlőültetvényeket, és elkezdte újra megművelni azokat. A barokk korra jellemző építkezések és kulturális események is hozzájárultak ahhoz, hogy a borászat újra virágzásnak induljon.

A XIX. században Magyarország borászata jelentős átalakuláson ment keresztül. Az iparosodás eredményeként új technológiák jelentek meg, amelyek forradalmasították a szőlőművelést és a borkészítést. Az új gépek és eszközök lehetővé tették a hatékonyabb munkavégzést, így nőtt a termés mennyisége és minősége is. Ekkoriban kezdtek elterjedni az új szőlőfajták is, amelyek jobban alkalmazkodtak az éghajlati viszonyokhoz és ellenállóbbak voltak a betegségekkel szemben.

A XIX. század második felében megalakultak az első borászati egyesületek és szövetkezetek, amelyek célja a helyi borok népszerűsítése és védelme volt. Ezek az egyesületek segítettek abban, hogy a borászok tapasztalatokat cseréljenek egymással, valamint közösen végezzenek kutatásokat és fejlesztéseket. A borkészítés tudománya ekkor már nem csupán hagyományos módszerekre épült, hanem tudományos alapokra helyeződött, ami hozzájárult ahhoz, hogy Magyarország borai egyre elismertebbé váljanak.

Ebbe a mozgalmas időszakba kalauzol vissza Hátsek Ignác, magyar királyi térképész egyik legimpozánsabb műve is, a *Magyarország borászati térképe borvidékek szerint beosztva*. Az 1:152 000-es méretarányú térképet a *Földművelés Ipar és Kereskedelemügyi Magyar Királyi Ministerium* adta ki. Bár évszám nincsen megemlítve rajta, valószínűleg 1880-ban jelent meg. A térképen feltüntette Magyarország 80 megyéjét, melyeket abban az időben hat nagy borkörületre osztottak: *Dunáninnyi, Dunántúli, Tiszáninnyi, Tiszántúli, Királyhágóntúli és Horvát-szlavon kerület*. Ezen belül 41 borvidék volt ismert. A térkép különlegessége, hogy a borvidékekben belül feltünteti, hogy pontosan mely területeken zajlott bortermelés.

Ez az időszak azonban nemcsak a magyar szőlő- és borkultúra csúcspontja volt. Egy sajnálatos esemény, az Európán végig söprő filoxérajárvány is ekkortájt, 1875-ben érte el hazánkat és hatalmas pusztítást végzett az ültetvényeken (a sorozat e témához kapcsolódó cikkei az ÉT 2021/43. és 2023/37. lapszámában olvashatók). Az ország szőlőültetvényeinek jelentős része elpusztult (egy 1896-ban végzett felmérés azt mutatta, hogy a legtöbb magyar borvidéken – Európa más országaihoz hasonlóan – 40–60 százalékos volt a veszteség). A filoxéravész következtében sok borász kénytelen volt felhagyni tevékenységével.

A filoxérajárvány azonban nemcsak pusztítást hozott, hanem egyúttal lehetőséget is teremtett az innovációra. A borászok elkezdtek új módszereket keresni a szőlőművelésben, például amerikai szőlőfajták bevezetésével, amelyek ellenállóbbak voltak a járvány kártevőjével, a szőlőgyökértetűvel szemben. Valamint elkezdtek új területeket is bevonni a szőlőművelésbe, például a homokterületeket, amelyek immunisak voltak a fertőzéssel szemben.

Babinszki Edit

(Megjelent az *Élet és Tudomány* 2025/43. számában.)